

Bírósági tolmácsolás – alapelvek és elvárások

Farkasné Puklus Márta

E-mail: puklusmarta@gmail.com

Kivonat: A tanulmány a bírósági tolmácsolás hátterét, a tárgyalótermi kommunikáció összetettségét mutatja be. Elsőként a bírósági tolmácsolással kapcsolatos angol és német nyelvű nemzetközi szakirodalomban szereplő fogalmakat tekinti át, valamint ismerteti a bírósági tolmácsra és a tolmácsolásra vonatkozó főbb alapelveket. A dolgozat következő részeiben a tolmácsolás során felmerülő nehézségek állnak a középpontban. Ezek a nehézségek gyakran abból adódnak, hogy a bírósági tolmács pontos feladata, konkrét szerepe és a vele kapcsolatos elvárások nem ismertek. Lehet-e vajon tolmácsolni értelmezés nélkül (Morris 1995), tolmácsolnia vagy fordítania kell-e a tolmácsnak? A tolmácsot kirendelő végzésben felhívják ugyan a tolmács figyelmét a hamis tolmácsolás következményeire, a hamis tolmácsolás fogalma azonban nincs pontosan meghatározva. A dolgozat további részében az egyes eljárási szakaszokban megjelenő tolmácsolási módok felsorolása következik, ezzel szemléltetve, hogy a bírósági tolmács feladata valóban összetett, illetve a feladat nehézsége főként abban áll, hogy az adott eljárási szakaszhoz igazodva gyorsan kell reagálni, tolmácsolási módot váltani. A tanulmány végén idézett külföldi kutatások példaként szolgálnak, illetve kiindulópontot jelenthetnek magyarországi kutatásokhoz.

Kulcsszavak: bírósági tolmácsolás, tolmácsolási mód, tárgyalótermi kommunikáció, tolmáccsal szembeni elvárások, tolmácsolás vs. értelmezés

1. Fogalmak

Vinnai Edinának a jog nyelvhasználatával foglalkozó kutatásai szerint a „tudományos vizsgálódás szempontjából azok a beszédhelyzetek az érdekesek különösen, ahol a jogi nyelv a laikus nyelvvel találkozik, és ezt a két eltérő nyelvi kódot kell közös nevezőre hozni a diskurzusban” (Vinnai 2014b: 36). A tárgyalótermi kommunikáció ugyanakkor még összetettebbé válik, ha a jogi diskurzusba tolmács is bekapcsolódik.

Forrásaink több fogalmat is használnak ugyanarra a kommunikációs helyzetre: a nemzetközi és a (meglehetősen csekély) magyar nyelvű szakirodalomban találkozhatunk a bírósági, illetve a tárgyalótermi (*court* és *courtroom interpreting*) és a közösségi tolmácsolás (*community interpreting*) elnevezésekkel is (Angelelli 2004, Berk-Seligson 1990, Hale 2004, Jacobsen 2003, Morris 1995).

Német nyelvterületen a bírósági tolmácsolás (*Gerichtsdolmetschen*) fogalma terjedt el (Driesen és Petersen 2011), Kadrić ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a *Gerichtsdolmetschen* kifejezés alatt a szakirodalomban és a gyakorlatban többnyire a különféle hivataloknál történő fordítást és tolmácsolást is értik. A tárgyalótermi tolmácsolás szó szerinti megfelelőjét német nyelvterületen nem használják, Kadrić éppen ezért a következő címet adta könyvének: *Tolmácsolás a bíróságon (Dolmetschen bei Gericht*, Kadrić 2009). Ugyanebben a könyvben olvashatjuk a *gerichtliches Dolmetschen* (bírósági tolmácsolás – mint jelzős szerkezet) fogalmát is. A tolmácsolást végző személy megnevezésére a német nyelvű szakirodalomban a bírósági tolmács (*Gerichtsdolmetscher*, *gerichtlicher Dolmetscher*) vagy pedig a jogi tolmács (*juristischer Dolmetscher*) általánosabb megnevezésével találkoztam (Driesen és Petersen 2011, Kadrić 2009).

Horváth Ildikó *Bírósági tolmácsolás* című kötetében kitér az angol kifejezések magyar változataira: ezen áttekintés alapján a *legal interpreting* (jogi jellegű tolmácsolás) a legtágabb kategória, melybe az összes, jogi kontextusban zajló tolmácsolás belefér. Ezen belül különíthető el a tárgyalóteremben zajló tolmácsolás, mely kutatási szempontból is nagy jelentőségű, az összes többi, különféle hivataloknál (pl. rendőrség, vámhivatal, bevándorlási hivatal) történő tolmácsolási esemény a *public service interpreting*, azaz a hatósági tolmácsolás gyűjtőfogalmába tartozik (Horváth 2013: 25).

Gamal ez utóbbi típust egyébként *non-courtroom* (azaz nem a tárgyalóteremben zajló) jelzővel illeti, ezzel is kiemelve, hogy a kutatásokban a tárgyalótermi tolmácsolás kap különös hangsúlyt (Gamal 2008: 63). Dolgozatom további részében a bírósági tolmácsolás fogalmát használom a tárgyalóteremben, tolmács közvetítésével zajló kommunikációra.

2. A bírósági tolmácsolás alapelvei

Gamal (2008) a bírósági tolmácsolással kapcsolatos szócikkében felsorolja a bírósági tolmácsolásra vonatkozó alapelveket. Ezeket Horváth Ildikó a következőképpen foglalja össze:

- a tolmácsolásnál általában, de különösen fontos a bírósági tolmácsolás során az etika,
- a nyelvi pontosság és szöveghűség (döntő jelentőségű lehet az eljárás során),
- a pártatlanság, illetve semlegesség,
- a titoktartás,
- a teljességre való törekvés,
- valamint a professzionális viselkedés (Gamal 2008: 63, Horváth 2013: 29–30).

A nemzetközi szakirodalomban is több tanulmány járja körül a tolmácsolás, ill. értelmezés problémakörét. Morris (1995) megkülönbözteti az *interpreting*

(azaz tolmácsolás) és az *interpretation* (azaz értelmezés) fogalmakat, és rávilágít az évtizedek óta mit sem változó ellentétre: hogyan is lehetne értelmezés nélkül tolmácsolni? Mégis, az értelmezés jogi kontextusban félreérthető fogalom, hiszen az a jogi szakemberek feladata. A bírósági tolmáctól fordítást várnak el (ahogyan ez a magyar kirendelésben is olvasható), mely objektív, mechanikus és átlátható folyamat. Ebben a folyamatban a tolmács pusztán szócsőként vesz részt, az értelmezés már nem a tolmács, hanem a jogi szakember feladata, aki aktívan részt vesz a kommunikációs folyamatban (Morris 1995: 26).

Jacobsen (2003) is arra hívja fel a figyelmet, hogy a hivatalnokok a bírósági tolmácsot gyakran egyfajta fordítógépnek (*translating machine*, Jacobsen 2003: 237) tartják, aki a forrásnyelvi produktumot egyszerűen átülteti egyik nyelvről a másikra. Dániában az etikai irányelvek alapján általánosságban azt várják el a bírósági tolmáctól, hogy az eredeti megnyilatkozás szó szerinti fordítását készítse el. A tolmácsok viselkedésére vonatkozó dán irányelv azt írja elő a tolmácsok számára, hogy a beszélő kijelentéseit lehetőleg ugyanazokkal a szavakkal és kifejezésekkel fordítsa le (*Instructions for Interpreters*, azaz útmutató tolmácsok számára – ugyan a rendőrségi tolmácsolásra vonatkozik, ez azonban az egyetlen ilyen jellegű irányelv Dániában, ezért általánosan alkalmazzák a bírósági tolmácsolásra is. Idézi Jacobsen 2003: 238). A dolgozatban később bemutatom a Magyarországon általánosan használt kirendelő végzést, melyben szintén a szakszerű és pontos *fordításra* hívják fel a tolmács figyelmét.

Akárcsak Jacobsen, Csörgő Zoltán is ugyanezzel a kifejezéssel él, miszerint „a tolmács nem pusztán ’fordítógép’, hanem a különböző kultúrák között is közvetít” (Csörgő 2013: 56). Utal a későbbiekben idézett Pöllabauer (2006) kutatásaira, miszerint a kulturális közvetítés nem azt jelenti, hogy a tolmács kiegészíti az elhangzottakat, hanem kihagyás, hozzáfűzés és változtatás nélkül keresi meg a célnyelvi megfelelőt.

Az egyes érdekek és elvárások ütközése felveti a tolmácsok lojalitásának kérdését is. Erről is olvashatunk Csörgő Zoltán tanulmányában, aki a bírósági tolmács feladatának komplexitásáról, a döntési helyzetek nehézségéről és a szerepkonfliktusokról ír:

A beszélt és írott nyelv intralingvális és interlingvális különbségei, a dialektusok és szociolektusok változatossága, valamint a német mint többköz-pontú nyelv regionális sokfélesége jól példázzák a nyelvi közvetítés problémáit egy olyan közegben, ahol **kulturáspecifikus adaptáció nélkül nehezen valósul meg a kommunikáció, az adaptáció ugyanakkor értelmezésen és magyarázaton alapul, ami a bírósági eljárás során nem mindig a tolmács, hanem a bíróság feladata** (Csörgő 2013: 51, saját kiemelés).

Ugyanakkor ezt az ellentétet feloldja Horváth Ildikó, aki szerint a tolmács objektivitása a viselkedésében nyilvánul meg. A bírósági tolmáctól magától értetődően elvárható, hogy pártatlan legyen, ez azonban elsősorban nem nyelvi, hanem viselkedésbeli kérdés. Az ügyvel kapcsolatban természetesen nem hozhat lényegi döntést, nem nyilváníthat véleményt:

A tolmács és konkrétan a bírósági tolmács semlegessége azonban nem azt jelenti, hogy a kommunikációt érintő kérdésekben ne hozhatna döntéseket. Sőt, mivel a tolmács a kommunikációs szakember, érdemes meghallgatni a véleményét például a tolmácsolási mód kiválasztásával kapcsolatban, és érdemes megbízni benne a nyelvi megformálás, esetlegesen a lefordíthatatlan kulturális elemek megoldása tekintetében (Horváth 2013: 34).

Összefoglalva tehát a bírósági tolmácsolásra vonatkozó alapelveknek akkor lehet megfelelni,

- ha a jogi és a nyelvi felek elvárásai közelednek egymáshoz,
- ha a tolmácsot valóban szakértőként kezelik, nyelvi szakértőként, aki a felkészüléshez megkapja az előzetes írásbeli dokumentumokat,
- az adott helyzetben a tolmács döntheti el, melyik kifejezést használja (adott esetben nem a szó szerinti megoldást).

Pöllabauer – a menekültügyi eljárásokra vonatkozóan – találóan foglalta össze a tolmácsokkal szemben támasztott elvárásokat:

A menekültügyi eljárás során a tolmácsok két (néha több) fél között közvetítenek, akik gyakran különböző elvárásokat támasztanak a tolmáccsal szemben. A felek ezeknek az elvárásoknak többnyire nem adnak hangot közvetlenül, hanem implicit módon feltételezik, hogy a tolmács tudja, mit is várnak el tőle. Ha ezeket az elvárásokat és követelményeket nem fogalmazzák meg, akkor a tolmácstól közvetett módon azt követelik meg, hogy képesek legyenek „kitalálni”, hogy a beszédpartnerek mit is várnak el tőlük, és ők „helyesen”, azaz az elvárásoknak megfelelően viselkedjenek (Pöllabauer 2006: 36, saját fordítás).

Ahhoz, hogy a tolmácsok valóban tudják, hogy milyen elvárásoknak tudnak megfelelni, nekik és az eljárás összes résztvevőjének meg kell ismerniük a tolmács kötelességeit és feladatait az eljárás során (Pöllabauer 2006: 36). Véleményem szerint ez nemcsak a menekültügyi eljárásban résztvevőkre, hanem a tárgyalótermi tolmácsolásban résztvevő felekre is érvényes.

3.A tolmács mint szakértő

Mivel a tolmács nem szólhat bele az ügybe, nem mondhatja el véleményét, ezért például Németországban nem is számít szakértőnek, hiszen nem az ügy érdemi részéhez tesz hozzá, hanem a felek közötti kommunikációban segít. Könyvükben, melynek fő célja a bírósági tolmácsok képzése, Driesen és Petersen ki is térnek erre: a tolmács a felek közötti szócső szerepét tölti be, ezért a német jogban nem számít szakértőnek, az eljárást nem gazdagítja új tartalmakkal. Ennek megfelelően tevékenysége során semlegesnek kell maradnia, ehhez a semlegességhez pedig a titoktartás, valamint az is hozzátartozik, hogy a tolmács

a hallott információkat nem használhatja fel saját előnyére (Driesen és Petersen 2011: 6). Útmutatást adnak a tolmács szerepére vonatkozóan is: eszerint a tolmács semleges és pártatlan, az elhangzottakat teljes egészében tolmácsolja, ugyanakkor nem jogi tanácsadó és nem szociális munkás, a tárgyalás folyamán, illetve a szünetekben pedig nem folytat magánjellegű beszélgetéseket (i. m.: 114). S bár Németországban a törvény rendelkezései szerint nem szakértő a tolmács, a bíróság mégis bármikor felkérheti nyelvi szakvélemény készítésére, illetve felesketheti nyelvi szakértőnek (i. m.: 116).

Magyarországon a tolmácsot (fordítót) szakértőként idézik a tárgyalásra. A tárgyalásra kirendelő végzésben, mely az interneten munkaanyagként szabadon elérhető (lásd: Források <http://www.mago-software.hu/dokumentumok/wikt/ketmint.doc>), nyomban fel is hívják a tolmács figyelmét **szakszerű és pontos fordítás** elvégzésére, valamint figyelmeztetik a **hamis fordítás** következményeire is. Azt azonban ebből az iratmintából és a jogszabályokból sem tudjuk meg, hogy mit is kell a hamis fordítás, illetve a hamis tolmácsolás fogalmán értenünk.

4. A bírósági eljárás során használt tolmácsolási módok

A bírósági eljárás során a tolmácsnak gyakran kell váltogatnia a különféle tolmácsolási módok között, mindezt úgy, hogy az eljárásban részt vevő felekben ez a váltás sokszor nem is tudatosul. A bírósági tolmácsolás A nyelvről B nyelvre, illetve B nyelvről A nyelvre, „retúr” is történik. Meg kell különböztetnünk azonban a nemzetközi bíróságokon zajló eljárásokat, ahol technikai berendezések segítik a tolmácsok munkáját, éppen ezért gyakran szinkrontolmácsolással folyik a tárgyalás, illetve az egyes országok bíróságain zajló tárgyalásokat, ahol többnyire nincs lehetőség tolmácskabin használatára. Az eljárásban résztvevők száma, ezen belül az idegen nyelvű felek száma, a tárgyalóterem mérete, a per jelentősége és még számos tényező befolyásolja a tolmácsolási mód kiválasztását, illetve a tolmács lehetőségeit.

Mivel a magyar bíróságokon rendszerint nem áll rendelkezésre tolmácskabin, ezért a hazai tárgyalótermekben a tolmácsolás módja lehet rövid szakaszos **konzekutív**, azaz követő, lehet **fülbesúgó szinkron** (chuchotage, suttogó szinkron Horváth 2013: 26), illetve előfordulhat még az írott szöveg tolmácsolása, a **blattolás** is. Érdemes részletesen átgondolni, hogy az eljárások mely szakaszában melyik tolmácsolási mód a leghatékonyabb.

Driesen és Petersen (2011) írta le a különböző tolmácsolási módokat és technikákat a büntetőeljárás tárgyalási szakaszai alapján, hivatkozva a német büntető perrendtartásra (*Strafprozessordnung* StPO 243). A következőkben a német példa, valamint a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. magyar törvény 281. §. (A tárgyalás menete) alapján nézem át a büntetőeljárás egyes szakaszait, illetve vetem össze a magyar bírósági gyakorlattal: olyan büntetőeljárás tárgyalását alapul véve, ahol a vádlott az idegen nyelvű fél.

Ennek megfelelően az **ügy ismertetésekor, a résztvevők bemutatásakor** a leginkább használt tolmácsolási mód a suttogó szinkron, hiszen az ügyvel kapcsolatos iratokat, illetve a jelenlévőket az idegen nyelvű félnek is meg kell ismernie.

A **személyes adatok felvételekor** suttogó szinkron és rövid szakaszos konszekutív tolmácsolás is előfordul, hiszen az idegen nyelvű fél válaszait a bíróság és a résztvevők számára hallható módon kell tolmácsolni.

A **vádirat felolvasásakor** Driesen és Petersen a blattolási módot javasolja, a magyar bíróságokon ugyanakkor szerintem ez a ritkábban előforduló tolmácsolási mód, hiszen korántsem mindig kapja meg a tolmács a vádirat egy példányát. Saját tapasztalataim alapján nagyon ritkán fordul elő, hogy a kirendelő végzésen kívül egyéb információt, iratot a tolmács rendelkezésére bocsátának a tárgyalást megelőzően vagy a tárgyalás során. Tehát a magyar bíróságokon a tolmácsolás a vádirat felolvasásakor is leggyakrabban suttogó szinkron módon szokott zajlani. Két tényező is nehezíti ilyen esetben az elhangzottak gyors idegen nyelvre való átültetését, és az összefüggések értelmezését: az egyik a felolvasás gyorsasága, hiszen az ügyész alaposan ismeri a vádiratot, nem akarja lassítani a tárgyalás menetét, a másik pedig az elhangzó dátumok, ügyszámok, egyéb adatok és nevek sokasága. Előfordult már olyan eset is, amikor a bíró kérte a tolmácsot, hogy „csak összefoglalva” tolmácsoljon, a vádirat tolmácsolásakor azonban ez nem járható út, hiszen annak minden részlete fontos lehet az ügy kimenetele szempontjából.

A következő tárgyalási szakasz a **vádlott tájékoztatása** arról, hogy nem köteles vallomást tenni: ezt a tolmács szintén fülbesúgó módon adja a vádlott tudtára.

Az ügyvel kapcsolatos **vádlotti kihallgatás** során először kap lehetőséget a vádlott arra, hogy összefüggéseiben, megszakítás nélkül mondja el álláspontját az ellene felhozott vádakkal kapcsolatban. Ekkor konszekutív tolmácsolásra van szükség, az elmondottak után feltett kérdéseket fülbe súgva, az arra adott válaszokat pedig ismét mindenki számára hallható követő módon kell tolmácsolni. Ebben az esetben a gyors váltású rövidszakaszos konszekutív tolmácsolás a leginkább hatékony.

Az egyes tárgyalási szakaszok során bármikor előfordulhat az, hogy az eltérő nyelvet beszélők számára az interkulturális ismeretek hiánya nehezíti a megértést. Ilyen esetben – egyetértve Csörgő Zoltánnal – a tolmácsnak ki kell lépnie pártatlan és semleges, „láthatatlan” szerepéből a kommunikáció sikerességének megőrzése érdekében. Csörgő idézi Mikkelsont, aki szerint a „bíróági tolmácsra mint elismert szakértelemmel rendelkező szakértőre kell tekinteni. Nagyobb szabadságot kell biztosítani számára, hogy tapintatosan közbe tudjon avatkozni minden esetben, amikor nyilvánvaló, hogy a kommunikációt kulturális félreértések akadályozzák” (Csörgő 2013: 56, Fordította Cs.Z.).

A **bizonyítás során** a tanúk és szakértők meghallgatását suttogó szinkron módon szükséges az idegen nyelvű fél számára tolmácsolni, hiszen csak így élhet azzal a jogával, hogy a meghallgatott személyekhez kérdést intézzen, illetve a hallottakról a védőjével egyeztessen.

A **perbeszéd**ek közben, azaz az ügyész vádbeszéde és a védő védőbeszéde során nincs lehetőség azok félbeszakítására, ekkor is a fülbesúgás az egyetlen hatékony tolmácsolási mód.

Horváth Ildikó szerint például a perbeszéd tolmácsolásakor érdemes alkalmazni a hosszú szakaszos konszekutív tolmácsolást (Horváth 2013: 26), gyakorlati tapasztalatok viszont azt mutatják, hogy a bíróságon jobban kedvelt a suttogó szinkron alkalmazása ilyenkor is, mivel ezzel nem lassítjuk a tárgyalás menetét. Fontos megjegyezni azonban, hogy a fülbesúgás a legnehezebb tolmácsolási mód, hiszen technikai berendezés nélkül, a háttérzajok közepette kell közvetíteni az elhangzottakat, a perbeszédet pedig a legtöbb esetben a jogi szakemberek előre elkészítik írásban és meglehetősen gyors tempóban olvassák azt fel a tárgyaláson.

Az **utolsó szó** jogán felszólaló vádlottat konszekutív módon, mindenki számára hallhatóan kell tolmácsolni. A tárgyalás utolsó szakaszában az **ítélethirdetést**, az **ítélet indokolását**, valamint a **jogorvoslatra vonatkozó tájékoztatást** az idegen nyelvű fél ismét fülbesúgás útján ismerheti meg (Driesen és Petersen 2011: 8–10).

A tárgyalás menetének fenti részletes leírása alapján egyrészt képet kapunk arról, hogy a tolmácsnak milyen gyakran kell tudnia váltani a különféle tolmácsolási módok között, másrészt az is jól látszik, hogy a suttogó szinkron a leggyakrabban alkalmazható tolmácsolási mód a tárgyalás során. Horváth Ildikó felhívja a figyelmet arra, hogy ez a tolmácsolás legtökéletlenebb, ugyanakkor a tolmács számára legfárasztóbb és legmegerőltetőbb módja. Technikai berendezés és váltótárs nélkül, gyakran kényelmetlen testtartásban kell akár órákon át közvetítenie a gyakran nagyon komoly következményekkel járó tartalmakat (Horváth 2013: 26–27).

5. Eddigi kutatások

Magyarországon eddig még nem vizsgáltak ilyen jellegű, a tárgyalóteremben, tolmács segítségével zajló kommunikációs eseményt. Erről a területről jelentős nemzetközi szakirodalmat találunk, míg a hazai publikációk száma meglehetősen csekély.

A jogi intézmények kommunikációját, nyelvhasználatát vizsgálta a Miskolci Egyetemen 2000-ben alakult Jog és nyelv kutatócsoport: a jogi eljárást egymásra épülő kommunikációs folyamatok láncolataként írják le. A kiindulópontot a szubjektíven átélt események narratív ábrázolásai képezik, a végkifejlet pedig maga a bírói ítélet. Ezen diskurzuselemző vizsgálatok középpontjában az áll, hogyan formálódnak át a hétköznapi cselekvésleírások jogi nyelven megfogalmazott tényábrázolásokká (Dobos 2014, Szabó 2010, Vinnai 2014a, 2014b). Miskolcon a Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék és az Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék oktatói Klauzy Kinga egyetemi tanár mint kiemelt résztvevő közreműködésével, Szabó Miklós egyetemi tanár irányításával vizsgálták a rendőrségi kihallgatások és a bírósági tárgyalások nyelvhasználatát. A kutatás tárgya a rendőrségi és a bírósági ténymegállapítás folya-

mata volt, amely során az eljárásban részt vevő személyek hétköznapi nyelven előadott narratívái jogi szaknyelven megfogalmazott tényállásokká formálódnak át (Dobos 2014: 37). A bírósági tárgyalásokról és a rendőrségi kihallgatásokról készült hangfelvételek alapján is leszűrhető volt az a következtetés (mind a jegyzőkönyvezés, mind a kérdésfeltevés kapcsán), hogy a nyelvi szempontokat gyakran nem – vagy nem kellő mértékben – veszik figyelembe:

A nyelvi kommunikáció hatékonysága a ténymegállapítás hatékonyságának is feltétele, törekedni kell a nyelvhasználati, pragmatikai törvényszerűségek tudatosítására, a hivatalos személyeknek a nyelvi szempontokat figyelembe véve kellene lefolytatniuk a jogi eljárásokat. (Vinnai 2014a: 62)

A nyelv mint kommunikációs eszköz jelentősége még inkább megnő ugyanakkor azokon a bírósági tárgyalásokon, ahol tolmács közreműködésére van szükség: éppen ezért tartom fontosnak ennek a területnek a vizsgálatát, annál is inkább, mivel erre hazánkban eddig még nem vállalkoztak.

Ahogy már a bevezetésben, a fogalmak tisztázásakor láttuk, többféle szintéren kerülhet sor jogi jellegű tolmácsolásra: akár rendőrségi kihallgatáson, akár laikusok és ügyvédek közötti egyeztetés során, akár a tárgyalóteremben, de készültek kutatások menedékjogot kérők meghallgatásán is.

Wadensjö (1998) bevándorlási interjúk párbeszédeinek tolmácsolása során végzett szociolingvisztikai kutatása mellett Pöllabauer (2004, 2006) végzett vizsgálatokat menedékjogot kérők meghallgatásairól készült felvételek alapján. A grazi Szövetségi Menekültügyi Iroda meghallgatásain a tolmácsok szerepét és felelősségét kutatta a diskurzuselemzés módszerével. Angolul beszélő menedékkérőkkel készült interjúkról készített hangfelvételeket. Összesen mintegy 20 átírt interjúfelvételtől álló korpusza alapján arra a megállapításra jutott, hogy a tolmács szerepe nem teljesen tisztázott, a tolmácsolási esemény során a tolmácsok gyakran rövidítenek, összefoglalnak vagy akár magyaráznak és közbe is lépnek saját – vagy akár a tolmácsoló fél – 'arca' védelmében (Pöllabauer 2004). Úgy vélte, hogy a tolmácsok „sok esetben eltérő viselkedését úgy tűnik, hogy főként a hivatalnokok **elvárásai** határozzák meg” (Pöllabauer, 2004: 174–175, saját fordítás és kiemelés) és megfigyelései szerint a tolmácsok messze nem láthatatlanok és pártatlanok, hanem számtalan esetben beavatkoznak a kommunikációba. Pöllabauer tanulmányában a tolmácsok inkább a hivatalnokok kiegészítő szerepét töltik be, akik magához a hivatalhoz lojálisak.

Pöllabauer korpuszát alapul véve Kolb és Pöchlhammer folytatott jelentős kutatásokat ezen a területen. 2005 októbere és 2006 októbere között 14 meghallgatáson készítettek hangfelvételeket, melyeken 7 különböző tolmács működött közre. Az így összegyűjtött mintegy 25 órnyi hanganyag alapján elemezték az angolul beszélő afrikai menedékkérők és a tolmácsok megnyilvánulásait. A tolmácsok többsége mesterszintű tolmácsolási szakképzéssel és jelentős szakmai gyakorlattal rendelkezett, nagy részük felesketett bírósági tolmács volt. Ennek ellenére a tolmácsok szerepét és kommunikációbeli részvételét vizsgálva sok esetben találtak példát arra, amikor a tolmács túllépi szerepkörét. Az alábbi példában

szereplő rövidítések magyarázata: ADJ = (adjudicating official) hivatalnok, APP = (appellant, asylum seeker) menedékkérő, INT = (interpreter) tolmács.

(ADJ→APP) Und haben Sie Ihre Religion ausgeübt?

14 INT Did you practice that religion?

15 APP Yeah, I was a Christian! And I go to church.

16 INT Yes, but but- look, there are many Christians who never go to ch- You went to church?

17 APP Yes.

18 INT Ich bin in die Kirche gegangen. (Kolb és Pöchhacker 2008: 58).

A példából látható, hogy a tolmács (16. sor) ahelyett, hogy semleges módon lefordítaná a menedékkérő választát, magyarázatot fűz a hallottakhoz és vissza-kérdez, ezzel túllép a tőle általánosan elvárt szerepkörön.

Polgári peres eljárásokat vizsgált Kadrić, fontos itt megemlíteni 1997-ben kezdődött kutatásait. A Bécsi Egyetem Fordítástudományi Központjában oktató és kutató Kadrić, aki maga is gyakorló bírósági tolmács, talán a legátfogóbb képet vázolja fel erről a területről: *Tolmácsolás a bíróságon* címmel megjelent könyvében (Kadrić 2009). Német nyelvterületen ezek a vizsgálatok nagy jelentőségűek, ezt bizonyítja az a tény is, hogy Kadrić könyve – átdolgozott kiadásban – már harmadszor jelent meg. A fordítástudományi keretek meghatározása után kétféle empirikus vizsgálatot mutat be: elsőként a 208 bécsi bírósági számára eljuttatott igen részletes kérdőívet, illetve az erre kapott válaszokat elemzi. A büntető- és polgári bírák közül 133-an töltötték ki a mind kvantitatív, mind kvalitatív aspektusokat mérő, sok fontos szempontot figyelembe vevő kérdőívet. A válaszadók számot adhattak arról, hogy milyen gyakran szembesülnek idegen nyelven beszélő résztvevővel a bírósági eljárások során, kik vesznek részt leggyakrabban idegen nyelvű résztvevőként az eljárásokban (migránsok, üzletemberek, turisták), illetve milyen anyanyelvűek a külföldi résztvevők.

Kadrić felmérésében rákérdez a tolmács kirendelésének mikéntjére, a tolmács funkciójára és feladatára az eljárás során, valamint arra is, hogy milyen kompetenciákra van ehhez szükség. A válaszok alapján megtudjuk azt is, hogy a bírák szerint mennyivel lesz hosszabb a tárgyalás a tolmács közreműködésével, és azt is, hogy mennyire elégedettek a bíróságokon folyó tolmácsolási gyakorlattal. Szinte egyhangúan kinyilvánítják a válaszadók azon véleményüket, mely szerint mindenképpen szükség van a bírósági tolmácsok átfogó képzésére. Könyve következő részében Kadrić egy esettanulmányt ismertet, melyben a tolmács szerepét a tárgyalás során egy polgári peres kártérítési eljárás hangfelvételei, valamint annak átírása alapján vizsgálta. A bírósági tárgyalásról készült felvételek alapján Kadrić megállapítja, hogy a kommunikáció hatékonyságát gyakran negatívan befolyásolja, hogy a bíróság és a tolmács elvárásai különbözőek (i. m.: 200).

A fent példaként hozott menekültügyi meghallgatások vizsgálata (Pöllabauer 2004, Kolb-Pöchhacker 2008) és a polgári peres eljárások vizsgálata (Kadrić 2009) mellett mások is foglalkoznak a büntetőeljárások nyelvhasználatával. Holland nyelvterületen: Komter 1998, magyar nyelvterületen

pedig a nyelvi átfordítások kapcsán a miskolci „Jog és nyelv” kutatások: Dobos 2014, Szabó 2010, Vinnai 2014. A büntetőeljárások során zajló tolmácsolás kutatására találunk példát az alábbi szerzőknél: Angelelli 2004, Berk-Seligson 1990, Hale 2004, 2010, Jacobsen 2003, 2012, Morris 2008, Shlesinger és Pöchhacker 2010. Az interneten az Európai Unió összes hivatalos nyelvén elérhető 2010/64-es irányelv is a büntetőeljárások során igénybe vehető tolmácsolásra vonatkozik.

Az irányelvhez vezető hosszú utat írja le egy későbbi tanulmányában Kadrić, mellyel több európai uniós országban – így Magyarországon is elindult egy, a bírósági tolmácsolás minőségének javítását célzó folyamat (Kadrić 2012: 80, Farkasné Puklus 2015: 45–46). Kadrić felhívja a figyelmet az európai szintű szabályozás szükségességére és fontosságára, szerinte ugyanis a hiányos tolmácsolás a joghoz való hozzáférés útjában áll (Kadrić 2012: 77). Példaként említi az 1999-ben Bécsben „Operation Spring”-ként elnevezett nagyszabású rendőrségi akciót, mely során több mint 100 afrikai anyanyelvű feltételezett drogdílerrel fogtak el. A nyomozásba bekapcsolódott egy igbó (vagy ibó) anyanyelvű tolmács is, akinek szakértői szerepet is szántak: a rendelkezésre álló videó- és hanganyagból ő választotta ki és fordította le az általa fontosnak ítélt részeket németre, valamint ő rendelte hozzá a hangokat a személyekhez. Annak ellenére, hogy kétségek merültek fel a fordításait illetően, és nem volt felesketett tolmács, mégis kirendelték a tárgyalási szakaszban is. A fellebbezések tárgyalásakor derült fény arra, hogy több esetben nem volt megfelelő az írásbeli fordítás és a szóbeli tolmácsolás sem. Ennek oka többek között az volt, hogy a tolmács nem ismerte a kihallgatottak és gyanúsítottak által beszélt összes afrikai nyelvjárást (bővebben erről a negatív példáról: Stanek 2011). Ausztriában ez az eset világított rá arra, hogy nagyobb figyelmet kell szentelni a bírósági tolmácsok kiválasztásának és képzésének. Kadrić tanulmányában nemcsak a minőségi szempontból kifogásolható tolmácsolásra hívja fel a figyelmet, hanem arra is, hogy az eljárásban szereplő jogai sérülhetnek, ha nem az egész tárgyalást tolmácsolják számukra. A kérdezés joga mindenkit megillet, de milyen kérdést tehet az idegen nyelvet beszélő, ha nem érti a teljes tárgyalást? (Kadrić 2012: 78, az osztrák tárgyalási gyakorlat szerint ugyanis nem tolmácsolják az összes tárgyalási szakaszt, táblázatos formában lásd korábbi cikkében Kadrić 2004: 197).

Magyar példát is találunk sajnos bírósági előtti hamis fordításra. Nagy port vert fel az a 2016 tavaszán történt eset, melyben a bíróság előtt az egyik menekült nem ismert rá saját vallomására. Több médiaorgánium is megírta az ügyet (pl. az index.hu), ezekből a – gyakran erősen politikai színezetű – híradásokból nem is lehetett pontosan tudni, hogy hamis fordításról vagy tolmácsolásról volt-e szó. A Szegedi Törvényszék honlapján található tájékoztatásból a következőket tudjuk meg: az ügy hatodrendű vádlottjának írásos vallomását olvasták fel magyar nyelven a bíróság előtt. A nyomozás során arab nyelven előterjesztett vallomást írásban lefordították. A bíróság ezt az írásos vallomást a bizonyítás anyagává tette és felolvasta a tárgyaláson. A tárgyaláson jelen lévő bírósági tolmács a vádlottnak szóban tolmácsolta a felolvasott vallomást. Ekkor derült fény arra, hogy a magyarra fordított vallomás nem megfelelő, hiszen a vádlott állítása szerint nem ezeket mondta anyanyelvén tett vallomásában.

A Járásbíróság honlapján szereplő tájékoztatás szerint:

A Szegedi Járásbíróság elrendelte a vádlott által kézzel írt és az ügyészség házi irataiból beszerzett arab nyelvű beadvány ismételt lefordítását, melynek eredményeként feltehető, hogy:

„a fordítás nem precíz, időnként olyan plusz információt is tartalmaz, ami a beadványban nem szerepel, máshol pedig kihagy részleteket abból”,

„a fordítás időnként hiányos, máshol pontatlan”,

„a fordításban az igeidőt eltévesztette a fordító..., illetve kihagyott az eredeti szövegben szereplő információkat”,

„teljes szövegrész kreált, nem fordítási munka”,

„tartalmi hozzáköltést tartalmaz a fordítás, melytől a beadványban leírt tartalom szándéka teljesen megváltozik”,

„... tartalmi hozzáköltést tartalmaz a fordítás, a kiemelt részek teljes egészében félrefordítások, de a többi rész sem teljesen szöveghű”,

„a fordítás tartalmi, nem szó szerinti és hiányos”,

„... tartalmi hozzáköltést tartalmaz a fordítás”,

„tartalmilag megfelel, bár nem pontos”,

„... tartalmi hozzáköltést tartalmaz a fordítás és nem pontos”.

A május 5-én kelt tájékoztatás szerint ezért a Szegedi Járásbíróság a Btk. 272. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés b) pontjára is figyelemmel a (4) bekezdés szerint minősülő hamis tanúzás büntette miatt feljelentést tett. Érdemes figyelemmel kísérni az ügy további menetét is, talán választ kapunk majd arra, hogy mi volt a nem megfelelő fordítás oka.

6. Összefoglalás

Tanulmányomban elsőként a bírósági tolmácsolással kapcsolatban az angol és német nyelvű szakirodalomban használt fogalmakat tekintettem át, majd a bírósági tolmácsolás főbb alapelveit ismertettem. Az ezt követő bekezdések a tolmácsolás és az értelmezés, valamint a tolmács szerepének nehézségeit írják le, felhívva a figyelmet a tolmáccsal szembeni különféle – gyakran meg sem fogalmazott, „íratlan” – elvárásokra. A bírósági tolmácsokat Magyarországon szakértőként rendelik ki, azonban nem feltétlenül tekintenek rájuk igazi nyelvi szakértőként. Az egyes eljárási szakaszokban megjelenő tolmácsolási módok áttekintése után még szembetűnőbbé válik, hogy a bírósági tolmács feladata valóban összetett, nagy koncentrációt és gyakori váltást igényel. A tanulmány végén idézett példák és kutatások további kérdéseket vetnek fel, és azt bizonyítják, hogy érdemes vizsgálni ezt a területet magyarországi körülmények között annak érdekében, hogy a magyar bírósági tolmácsoknak is könnyebb legyen a dolguk, s – utalva Pöllabauer (2006: 36) megjegyzésére – ne kelljen „kitalálniuk” a bíróság gondolatait.

Irodalom

- Angelelli, C. 2004. *Revisiting the Interpreter's Role: A Study of Conference, Court and Medical Interpreters in Canada, Mexico and United States*, Amsterdam: John Benjamins.
- Berk-Seligson, S. 1990., *The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process*. Chicago: University of Chicago Press.
- Csörgő, Z. 2013. Kihez és mihez legyen lojális a bírósági tolmács? *Fordítástudomány* 15. évf. 2. szám. 51–71.
- Driesen, Ch., Petersen H.-A. 2011. *Gerichtsdolmetschen – Grundwissen und –fertigkeiten*. Tübingen: Narr Verlag.
- Dobos Cs. 2014. *Nyelv és jog*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó.
- Farkasné Puklus M. 2015. Mit üzen a 2010/64/EU Irányelv? Az irányelv angol és német szövegváltozatának témastruktúra-elemzése. In: Károly K., Fóris Á. (szerk.) *A fordítás titkos ösvényein*. 45–73. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Gamal, M. Y. 2008. Court interpreting. In: Baker, M. (ed.) *Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 63–67.
- Hale, S. 2004. *The Discourse of Court Interpreting: Discourse Practices of the Law, the Witness and the Interpreter*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hale, S. 2010. The Need to Raise the Bar: Court Interpreters as Specialized Experts. In: Coulthard, M., Johnson, A. (eds) *The Routledge Handbook of Forensic Linguistics*. London: Routledge.
- Horváth I. 2013. *Bírósági tolmácsolás*. Budapest: Eötvös Kiadó.
- Jacobsen, B. 2003. Pragmatic Meaning in Court Interpreting: An Empirical Study of Additions in Consecutively Interpreted Question-answer Dialogues. *Hermes, Journal of Linguistics* 32-2004. 237-249.
- Jacobsen, B. 2012. The Significance of Interpreting Modes for Question-answer Dialogues in Court Interpreting. *Interpreting* Vol. 14. No. 2. 217–241.
- Kadrić, M. 2004. Sichtbare Gerechtigkeit in gedolmetschten Verhandlungen. *Juridikum*, Wien: Verlag Österreich. No. 4. 195–200.
- Kadrić, M. 2009. *Dolmetschen bei Gericht. Erwartungen, Anforderungen, Kompetenzen*. Wien: WUV.
- Kadrić, M. 2012. Dolmetschung als Ausdruck staatlicher Fürsorgepflicht – neue Impulse durch die RL 2010/64/EU. *Juridikum* No. 1. 76–85.
- Komter, M. L. 1998. *Dilemmas in the Courtroom. A Study of Trials of Violent Crime in the Netherlands*. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Kolb W., Pöchhacker F. 2008. Interpreting in Asylum Appeal Hearings: Role and Norms Revisited. In: Russell D., Hale S. (eds.) *Interpreting in Legal Settings*. Washington: Gallaudet University Press. 26–50.
- Morris, R. 1995. The Moral Dilemmas of Court Interpreting. *The Translator* Vol. 1. No. 1. 25–46.
- Morris, R. 2008. Missing stitches: An Overview of Judicial Attitudes to Interlingual Interpreting in the Criminal Justice Systems of Canada and Israel. *Interpreting* Vol. 10. No. 1. 34–64.
- Pöllabauer, S. 2004. Interpreting in Asylum Hearings: Issues of Role, Responsibility and Power. *Interpreting*, Vol. 6. No. 2. 143–180.
- Pöllabauer, S. 2006. Rolle von DolmetscherInnen. Erwartungen an DolmetscherInnen. In: Bundesministerium für Inneres der Republik Österreich et al. (Hrsg.) *Dolmetschen im Asylverfahren*. Handbuch. Horn: Druckerei Berger. 36–43.
- Shlesinger, M.-Pöchhacker, F. (eds) 2010. *Doing Justice to Court Interpreting*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam: Philadelphia.

- Szabó M. (szerk.) 2010. *Nyelvében a jog*. Miskolc: Bíbor Kiadó.
- Stanek, M. 2011. *Dolmetschein bei der Polizei: zur Problematik des Einsatzes unqualifizierter Dolmetscher*. Berlin: Frank & Timme.
- Vinnai Edina 2014a. Az első „jog és nyelv” kutatás hazánkban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények – Interdiszciplináris tanulmányok IX.* évf., 1. szám. 60–67.
- Vinnai Edina 2014b. A magyar jogi nyelv kutatása. *Glossa Iuridica. A magyar nyelv és a magyar jogi műnyelv megújulása.* I. évf. 1. szám. 29–48.
- Wadensjö, C. 1998. *Interpreting as Interaction*. London: Longman.

Források

Liese Katschinka asszony recenziója a *Gerichtsdolmetschen Grundwissen- und fertigkeiten (Bíróági tolmácsolás Alapvető ismeretek és készségek – saját fordítás)* című könyvről
<http://www.eulita.eu/sites/default/files/Gerichtsdolmetschen%20und%20fertigkeiten.pdf>
Utolsó letöltés: 2014. június 17.

A kirendelés iratmintája:

<http://www.mago-software.hu/dokumentumok/wikt/ketminta.doc>

Utolsó letöltés: 2015. január 24.

2010/64/EU Irányelv:

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32010L0064>

Utolsó letöltés: 2016. február 1.

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény:

<http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc2.cgi?docid=99800019.TV>

Utolsó letöltés: 2016. február 20.

Hazug fordítás készült a megvádolt röszei migráns kárára

http://index.hu/belfold/2016/04/28/hazug_forditas_keszult_a_megvadolt_roszei_migrans_karara/

Utolsó letöltés: 2016. augusztus 11.

Tájékoztatás tömegzavargás résztvevőjeként elkövetett határzár tiltott átlépésének büntette ügyével összefüggésben hamis tanúzás büntette miatt tett feljelentésről

<http://szegeditorvenyszek.birosag.hu/sajtokozlemenye/20160505/tajekoztatas-tomegzavargas-resztvevojekent-elkovetett-hatarzar-tiltott>

Utolsó letöltés: 2016. augusztus 11.